

І. С. Білоконенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара Давньогрецькі алюзії у циклі сонетів Е. Спенсера «Amoretti»

Білоконенко І. С. Давньогрецькі алюзії у циклі сонетів Е. Спенсера «Amoretti». Стаття містить аналіз давньогрецьких алюзій у циклі сонетів Е. Спенсера «Amoretti». Схарактеризовано алюзії, які відсилають читача до міфології Давньої Греції (міфи про богів, героїв), до Троянського циклу, поеми Гомера «Одіссея» й історії про грецького поета Аріона. Визначено функції алюзії, зроблено висновок, що алюзія є одним із значимих виражальних засобів, який дозволяє ґрунтовніше охарактеризувати образи ліричних персонажів циклу.

Ключові слова: сонет, алюзія, міфологія Давньої Греції, Е. Спенсер.

Белоконенко И. С. Древнегреческие аллюзии в цикле сонетов Э. Спенсера «Amoretti». Статья содержит анализ древнегреческих аллюзий в цикле сонетов Э. Спенсера «Amoretti». Охарактеризовано аллюзии, отсылающие читателя к мифологии Древней Греции (мифы о богах, героях), к Троянскому циклу, поэме Гомера «Одиссея» и истории о греческом поэте Арионе. Определены функции аллюзии, сделан вывод о том, что аллюзия является одним из значимых выразительных средств, который позволяет глубже охарактеризовать образы лирических персонажей цикла.

Ключевые слова: сонет, аллюзия, мифология Древней Греции, Э. Спенсер.

Bilokonenko I. S. Ancient Greek allusions in a cycle of sonnets «Amoretti» by E. Spencer. This article contains an analysis of Greek allusions in a cycle of sonnets «Amoretti» by E. Spencer. Allusions, that refer the reader to the mythology of Ancient Greece (myths about gods, heroes) to the Trojan cycle, the poem of Homer's «Odyssey» and history of the Greek poet Arion, were characterized. Author defines the functions of allusions in the sonnets and concludes that the allusion is one of the most important means of expression, which allows deeper understanding of lyrical images in the cycle of sonnets.

Key words: sonnet, allusion, mythology of Ancient Greece, E. Spencer.

На сьогодні в літературознавстві наявні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців щодо стилю і мови видатних англійських письменників періоду Відродження: Т. Мора, Ф. Сіднея, Дж. Лілі, К. Марло, Е. Спенсера, В. Шекспіра, Д. Мільтона (М. Алексєєв, С. Артамонов, Н. Висоцька, І. Осіновський, А. Смірнов, М. Шаповалова, Т. Baldwin, G. Fredric, G. Germaine, A. Waller та ін.). Разом з тим, художня значимість Едмунда Спенсера – визначного поета-гуманіста XVI ст., автора поеми «Королева фей», ліричних поем, сонетів і гімнів, ще потребує свого цілісного аналізу. Дослідженням світогляду поета, його ролі у придворній культурі Англії, особливостей мови і стилю творів у контексті англійського гуманізму присвячені роботи А. Анікста, М. Алексєєва, С. Артамонова, І. Бутова, Д. Гріна, Л. Карпової, Л. Нікіфорової, М. Попової, Л. Привалової, Н. Семешко, Д. Соколової, Н. Торкут, Д. Урнова, М. Шаповалової, A. Kent Heatt, I. Daniel, O. B. Haddison, Al. Judson, R. Ellrodt. Е. Спенсер увійшов в літературу Англії періоду Високого Відродження як поет з незвичайним відчуттям художнього слова. У розвитку англійського сонета досягненням стала публікація у 1595 р. циклу його сонетів «Amoretti» (з італійської – «любовні пісні»), написаного на зразок Ф. Петрарки і Т. Тассо.

Актуальність нашого дослідження обумовлена загальною тенденцією літературознавчого аналізу особливостей мови і стилю Едмунда Спенсера, яке передбачає розгляд зовнішніх і внутрішніх зв'язків художнього тексту та засобів їх реалізації. Метою даної статті є аналіз мови і стилю поетичного твору – циклу сонетів «Amoretti» (переклад текстів – *наш*). Автор уважає, що в текстах сонетів поетом органічно використовуються алюзії, які впливають на повноту й істинність розуміння художнього тексту. Цей стилістичний прийом дозволяє Е. Спенсеру пов'язувати культурну спадщину різних епох і художнє надбання різних авторів. Дослідження функціонування алюзії, як одного з найбільш значимих виражальних засобів іносказання, дозволяє ґрунтовніше охарактеризувати образи ліричних персонажів твору і може мати вплив на цілісність розуміння поетичної манери Е. Спенсера.

У літературознавчому словнику-довіднику подається визначення: «Алюзія – це художньо-стилістичний прийом, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також історичної події з розрахунку на ерудицію читача, покликаною розгадати закодований зміст. Подеколи вживається як особливий різновид алегорії, пов'язаний з фактом дійсності» [2:30]. Виділяються типи алюзій відповідно до історико-філологічного і семіотичного методів художньої

творчості. У філологічній частині літературної спадщини алюзії будуються на прямому перенесенні, зіставленні, порівнянні, іноді переказі і включенні різних образів і подій, відомих читачу, у тканину твору. Такий тип Л. В. Полубіченко визначає як «правильна» форма алюзії, для розшифровки якої читач має достатній рівень фонових знань [5:22]. У семіотичній літературі знайомі знаки й образи подаються у прихованому вигляді, тому для їхнього розуміння одних фонових знань недостатньо: потрібні й авторські коментарі. Дослідник відзначає такий тип алюзій характерним саме для англійської літератури: класична (міфологія і література Давньої Греції і Риму), біблійна, історична, літературна, наукова і та, що пов'язана зі знанням різних невербальних мистецтв [5:84]. У тексті твору алюзія виконує певні функції: за допомогою алюзії здійснюється зв'язок між різними творами; також потрапляючи в текст нового твору, алюзія трансформується і збагачує новий текст [3:15].

Цикл сонетів «Amoretti» Е. Спенсера є зразком любовної лірики. В основі твору – тема звернення до дами серця, яка не відповідає на кохання ліричного героя. Автор вписує класичну алюзію в сонет, де вона допомагає розкрити його центральну тему. Як правило, цей прийом застосовується у першій строфі, де він уводить читача до теми сонета, скеровує подальшу оповідь; інколи алюзія з'являється у другій чи третій строфах, де поглиблює основну тему чи робить умовивід з попередніх суджень.

Перейдемо до алюзій, для тлумачення яких необхідне знання давньогрецької міфології [4]. У сонеті I автор образ Леді пов'язує з музою поезії:

And happy rhymes bath'd in the sacred brook,
Of Helicon whence she derived is,
When ye behold that Angel's blessed look,
My soul's long-lacked food, my heaven's bliss (6: сонет I).

В алюзії поет згадує про гору *Helicon* (Гелікон), де мешкали Олімпійські музи й існувало джерело Гіппокрени. Воно дарувало натхнення поетам, з нього народилися музи. Читач має зрозуміти, що Леді є музою, народженою божественним джерелом. Як муза, вона може наставляти і втішати героя, ставитися до нього доброзичливо, володіти його душею, може дати життєву впорядкованість і гармонію. Автор лише згадує міф, що відсилає читача до першоджерела. Але роль алюзії не обмежується лише цитуванням, вона виконує функцію збагачення образу Леді, створює її небесний ореол. Завдяки прийому прослідковується міфологізація й ідеалізація образу коханої.

Сонет XXIII нагадує про міф «Одіссея і Пенелопа» й епос Гомера «Одіссея»:

Penelope for her Ulysses' sake,
Devised a web her wooers to deceive;
In which the work that she all day did make
The same at night she did again unweave (6: сонет XXIII).

Алюзія *Penelope* і *Ulysses* є натяком автора на те, що Леді знаходить способи відстрочити момент з'ясування їхніх стосунків, як під час мандрів Одіссея це робила його дружина Пенелопа. Хитрістю і підступністю позбавлялася нав'язливих женихів Пенелопа, щоб не оголошувати нового царя Итаки. Так і Леді руйнує почуття, яке з ніжністю «сплітає» герой. Він сумує, замикається на почуттях, тому у сонеті відчувається настрій невпевненості, сумнівів. Алюзія є й цитуванням міфу, й поясненням емоційно-психологічного стану героя.

У наступному сонеті поет оспівує божественну й досконалу красу Леді: вона обдарована богами всіма можливими принадами, але настільки невблаганна і безжальна, що завдає жагучого болю герою нерозділеним коханням. Задля характеристики Леді автор згадує Пандору (*Pandora*):

But when I feel the bitter baleful smart,
Which her fair eyes unwares do work in me:
That death out of their shiny beams do dart,
I think that I a new Pandora see (6: сонет XXIV).

З міфу відомо, що боги виконали веління Зевса, і Гефест зробив із землі надзвичайно вродливу дівчину. Афіна вбрала дівчину в сяючі шати, Ори поклали на її кучері вінок з весняних квітів, а Гермес уклав в її уста брехливі і повні лестощів слова. Назвали боги її Пандорою («всім обдарована»). Саме вона в домі свого чоловіка Епіметея відкрила велику посудину і випустила по всій землі ті біди, які були у ній закриті. Автор порівнює себе зі світом, на який, через цікавість Пандори, звалилися тисячі нещастя. Герой живе тієї Надії, яка, за бажанням Зевса, залишилася на дні скриньки. Але «нова Пандора» (Леді) прийшла у світ, саме щоб покарати рід людський за гріхи. Алюзія знову ідеалізує образ коханої, підкреслює божественність її місії на землі.

Про алюзію в сонеті XXVIII свідчать імена міфологічних героїв: *Daphne* (Дафна) і *Phoebus* (Феб), місце події *Theffalian shore* (Фессалійський берег) і нагадування про *laurel tree* (лаврове дерево):

Proud Daphne scorning Phoebus' lovely fire,
On the Thessalian shore from him did fly:
For which the gods in their revengeful ire
Did her transform into a laurel tree (6: сонет XXVIII).

Цитується античний «Міф про Дафну» (її ім'я означає «лавр»), яка була німфою, дочкою Геї і бога річок Пеней і яка дала слово зберегти цнотливість і залишитися безшлюбною, подібно Артеміді. Але її почав переслідувати закоханий Аполлон (у сонеті поет використовує його друге ім'я – Феб: «блискучий»). Німфа благала батька про допомогу, і боги, почувши її прохання, перетворили її на лаврове дерево, яке даремно обіймав Аполлон і який зробив лавр своєю улюбленою рослиною. Тому Аполлона в античній традиції зображають юнаком у лавровому вінку. Поет нагадує про значну частину міфу, але функція алюзії цим не обмежується. Автор у заключних двох рядках сонета (*Then fly no more fair love from Phoebus' chase, / But in your breast his leaf and love embrace*), уподібнюючи себе Фебу, виявляє потребу у схваленні та підтримці Леді, яка «тікає» від його кохання. Тож алюзія створює додатковий підтекст і допомагає розкрити основну думку: герой весь час наздоганяє своє кохання, але марно.

Алюзія XXXIV сонета згадує міф про Геліку, доньку Лаокоона, улюбленицю Артеміди. Щоб уникнути залицянь Зевса, вона була перетворена на ведмедицю і ледь не загинула від руки власного сина, після чого, разом з ним, була перетворена на сузір'я Великої і Малої ведмедиці:

Yet hope I well, that when this storm is past
My Helice the lodestar of my life
Will shine again, and look on me at last,
With lovely light to clear my cloudy grief (6: сонет XXXIV).

Згадує автор і про Полярну зірку *lodestar*. Саме вона займає в Малій Ведмедиці особливе місце й є орієнтиром: ця зірка вважається посередником у спілкуванні з богом небес. Цей міф знову підтверджує божественність Леді. Символ зірки – це й велич Леді, й яскравий промінь любові й надії, що освітлює шлях поета й оберігає його в житті. Але зірка прихована хмарами, тим самим залишивши поета одного нікати океаном життя. Поет говорить про шторм, який наділений сакральним статусом, оскільки мається на увазі, як хаос в любові, так і подальше нове її творіння і впорядкування. Для героя шторм повинен в майбутньому породити життя в любові, яке осяє його *Helice*. Отже, алюзія підкреслила божественність Леді, сформувала образ її «всевладного світла», прояснила символи вічного кохання для поета.

Джерелом алюзії в наступному сонеті є посилання на поему Овідія «Метаморфози», зокрема, читачу пропонується згадати міф про Нарциса (*Narcissus*). І хоча це давньоримський міф, але згадується і грецька богиня Афродіта (у деяких сонетах поет поєднує грецькі і римські джерела). Міф розповідає, що богиня кохання Афродіта розгнівалася на те, що Нарцис відхиляє її дари, і покарала його. Під час полювання Нарцис підійшов до струмка, з подивом подивився на своє відображення у воді й закохався в себе. Повними любові очима дивився він на своє відображення у воді, простягав до нього руки, милувався собою, не їв, не пив, не спав: і помер від кохання до себе. У сонеті читаємо:

For lacking it they cannot life sustain,
And having it they gaze on it the more:
In their amazement like Narcissus vain
Whose eyes him starv'd: so plenty makes me poor (6: сонет XXXV).

У першій строфі поет говорить, що його очі хочуть безкінечно бачити кохану, у другій строфі саме ця тема розгортається завдяки засобу іносказання. Алюзія *amazement like Narcissus* символізує божественну закоханість у Леді. Це характеристика стану героя, в якому він дивиться на об'єкт своїх страждань і не може надивитися, і чим більше він дивиться, тим більше йому хочеться її споглядати. Циклічність цієї дії відбивається й у протиставленні понять багато – мало (*plenty – poor*). Основне тематичне навантаження на об'єкт – «очі». Вони – символ світла кохання, очі живлять почуття й, одночасно, руйнують життя героя. Завдяки алюзії поет створює враження, що він сам нібито не розуміє, чого хоче, що шукає і яким чином він міг би припинити свої страждання.

Цікаво вплетена алюзія у канву XXXVIII сонета:

Arion, when through tempests' cruel wrack,

He forth was thrown into the greedy seas:
Through the sweet music which his harp did make
Allured a dolphin him from death to ease (6: сонет XXXVIII).

У першій строфі поет посилається на реальну історичну особу, грецького поета і музиканта – Аріона (к. VII – поч. VI ст. до н. е). Він жив при дворі тирана Корінфа Періандра. Як музикант він складав пісні на честь Діоніса, створив новий ліричний жанр – дифірамб. За переказом, здобув у Таренті нагороду на змаганнях поетів. Коли повертався на корінфському кораблі додому, ледь не загинув через жадібність моряків, які хотіли викинути його за борт. Але Аріона врятували дельфіни, зачаровані його грою на кіфарі. Такий детальний опис необхідний поетові, щоб розширити тему сонета. Визнаючи свою творчість не такою досконалою, як у Аріона, і вважаючи смак Леді довершеним, герой упевнений, що до нього дельфіни не припливуть і від холодності коханої не спасуть. Образ дельфіна також пов'язаний з християнською традицією, де він є символом спасіння. Згадка про нього мала б вплинути на поведінку Леді, зробити її серце милосерднішим. Тож алюзія пояснює тему і допомагає зрозуміти відчай героя, його надію на спасіння.

Перша строфа сонета XXXIX також побудована на алюзії: згадка про богиню краси й любові у грецькій міфології – Афродіту і про бога неба, грому і блискавок *Jove* (Юпітера в давньоримській міфології):

Sweet smile, the daughter of the queen of love,
Expressing all thy mother's powerful art:
With which she wonts to temper angry Jove,
When all the gods he threats with thund'ring dart (6: сонет XXXIX).

Ім'я Афродіти автором не названо, задля активізації читача додатково використовується антономазія: *queen of love* («королева кохання»). Поет виносить на перший план здатність Афродіти викликати любов до себе й у простих смертних, й у богів завдяки своєму чарівному поясу, яким вона могла також відводити удари блискавок Зевса (*thund'ring dart*). Стилістичний прийом вводить нас у тему сонета. У наступних строфах подається опис ейфорійного стану героя (*My soul was ravished quite as in a trance*), якому Леді відповіла на почуття. Останні рядки сонета також містять алюзію: *More sweet than nectar or ambrosial meat, / Seemed every bit, which thenceforth I did eat*. На перший погляд, алюзія *than nectar or ambrosial* не відіграє особливої ролі і використовується лише для опису Леді, яка є «солодша за божественну їжу». Але легендарна їжа богів давала їм молодість і безсмертя. Що ж може дати Леді більше цього? Безперечно, для героя це тільки любов. У цьому сонеті алюзія не лише цитує, розгортає тему, а й робить умовивід – любов для поета є солодша за все в житті.

Тема захоплення посмішкою прекрасної Леді у XL сонеті включає алюзію *hundred Graces* (сто грацій):

Mark when she smiles with amiable cheer,
And tell me whereto can ye liken it:
When on each eyelid sweetly do appear
An hundred Graces as in shade to sit (6: сонет XL).

В греко-римській міфології три грації (у грецькому варіанті – харити) – це сестри Аглая, Талія і Ефросина – три богині краси, радості і щасливого життя. Вони уособлювали вічно юний початок життя, жіночу красу, чарівність і привабливість. Вони входили до свити багатьох божеств, але особливо асоціювалися з Афродітою. Грації були уособленням трьох етапів любові: краси, бажання і задоволення. У християнській традиції вони символізували цнотливість, красу і любов. Тож у автора ці неперевершені богині були в тіні Леді. Число «сто» (хоча їх лише три) для визначення чисельності богинь – перебільшення, але зі значенням. Цифра «три» є ідеальним об'єднанням, але ідеального для Леді недостатньо. Цифра «десять» є арифметичним символом світового божественного фактора, а цифра «сто» (десять по десять) – символом безкінечної божественності. Таким чином, алюзія стала загадкою для читача, яку треба не лише згадати, а розгадати – чому «сто» замість трьох?

У сонеті XLIV алюзія згадує легендарних героїв Греції (*peers of Greece*), які брали участь у поході за Золотим руном (*golden fleece*) й Орфея (*Orpheus*):

When those renowned noble peers of Greece,
Through stubborn pride amongst themselves did war,
Forgetful of the famous golden fleece,
Then Orpheus with his harp their strife did bar (6: сонет XLIV).

Основна тема пов'язана з вчинком Орфея, сина бога Еагра і музи Калліопи, який володів надзвичайно красивим голосом і завдяки якому заспокоїв суперечку героїв. Короткий переказ міфу, необхідний для введення теми, повертає читачів до образу Орфея, якому Аполлон подарував магичну ліру. У наступних строфах поет зазначає, що своєї лірою ворогів він не заспокоїть, вона беззвучна: це арфа поета, позбавленого натхнення. Герой існує як музичний інструмент без звуку – він не може творити в ім'я Леді. Подолавши свої страхи та невпевненість, автор знаходить у собі сили знову боротися, і це підживлює його любов. Алюзія дає можливість автору пояснити свій настрій.

В алюзії сонета XLIX згадується міфічне створіння *Cockatrices* (Василіск), який вважався реально існуючою твариною з отруйними іклами, кігтями й диханням; подібно Медузі Горгоні, він здатний вбивати лише одним поглядом. Алюзія характеризує основну «зброю» Леді – очі, які здатні «вбити» ворога, покарати за нещирість, але до люблячого героя вона має виявити милість:

Let them feel th'utmost of your cruelties,
And kill with looks, as Cockatrices do:
But him that at your footstool humbled lies,
With merciful regard, give mercy to (6: сонет XLIX).

Про себе ж автор говорить, що він покійно лежить біля її ніг і повністю підкорюється її волі. Алюзія органічно формує божественний образ Леді, яка може виявляти милість до свого раба.

Отже, підсумуємо сказане: в сонетах алюзія використовується Е. Спенсером органічно і доречно, нерідко охоплює весь поетичний текст. Вона не виступає як просте цитування античного міфу, а виконує ряд функцій в тексті. Міф завжди трансформується поетом, а потім «вживлюється» в основну тему. Завдяки такому засобу у творі з'являється додаткова інформація, поглиблюється основна тема, робляться умовиводи з попередніх суджень, характеризується сам автор і його кохана; пояснюються вчинки, дії й емоції ліричних героїв. Леді, завдяки алюзії, міфологізується й ідеалізується, а поет має можливість надати їй і собі нових рис характеру, які стають легко зрозумілими читачу завдяки цьому стилістичному прийому. Таким чином, алюзія в сонетарії Е. Спенсера «Amoretti» стає одним із значимих виражальних засобів іносказання, що дозволяє ґрунтовніше охарактеризувати образи ліричних персонажів твору.

Література

1. Артамонов С. Д. История зарубежной литературы XVII—XVIII вв. / С. Д. Артамонов. — М. : Просвещение, 1978. — С. 211—228.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : ВЦ «Академія», 1997. — С. 30.
3. Лушникова Г. И. Интертекстуальность художественного произведения [учеб. пособие] / Г. И. Лушникова. — Кемерово, 1995. — 81 с.
4. Міфи Давньої Греції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://madman.alfaspace.net/greece/index.php?issue=m01&rnyth=t006.txt&rnd=1265132925>.
5. Полубиченко Л. В. Филологическая топология в английской классической поэзии / Л. В. Полубиченко. — М. : Изд-во МГУ, 1988. — 147 с.
6. Spenser Edmund. «Amoretti» : [Електронний ресурс] / E. Spenser. — Режим доступу : <http://theotherpages.org/poems/spenser1.html>.